

ISSN 2224-526X

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

Х А Б А Р Л А Р Ы

ИЗВЕСТИЯ

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

АГРАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ АГРАРНЫХ НАУК

SERIES OF AGRICULTURAL SCIENCES

2 (38)

НАУРЫЗ – СӘУІР 2017 ж.
МАРТ – АПРЕЛЬ 2017 г.
MARCH – APRIL 2017

2011 ЖЫЛДЫҢ ҚАҢТАР АЙЫНАН ШЫҒА БАСТАҒАН
ИЗДАЕТСЯ С ЯНВАРЯ 2011 ГОДА
PUBLISHED SINCE JANUARY 2011

ЖЫЛЫНА 6 РЕТ ШЫҒАДЫ
ВЫХОДИТ 6 РАЗ В ГОД
PUBLISHED 6 TIMES A YEAR

АЛМАТЫ, ҚР ҰҒА
АЛМАТЫ, НАН РК
ALMATY, NAS RK

Б а с р е д а к т о р

Есполов Т.И.,

э.ғ.д, профессор,

ҚР ҰҒА академигі және вице-президенті

Р е д а к ц и я а л қ а с ы:

Байзақов С.Б., э.ғ.д, проф., ҚР ҰҒА академигі (бас редактордың орынбасары); **Тиреуов К.М.**, э.ғ.д, проф., ҚР ҰҒА корр-мүшесі (бас редактордың орынбасары); **Елешев Р.Е.**, т.ғ.д, проф., ҚР ҰҒА академигі; **Рау А.Г.**, т.ғ.д, проф., ҚР ҰҒА академигі; **Иванов Н.П.**, в.ғ.д, проф., ҚР ҰҒА академигі; **Кешуов С.А.**, т.ғ.д, проф., ҚР ҰҒА корр-мүшесі; **Мелдебеков А.**, а.ш.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі; **Чоманов У.Ч.**, т.ғ.д, проф., ҚР ҰҒА академигі; **Елюбаев С.З.**, а.ш.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА корр-мүшесі; **Садықұлов Т.**, а.ш.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА корр-мүшесі; **Сансызбай А.Р.**, а.ш.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА корр-мүшесі; **Умбетаев И.**, а.ш.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА корр-мүшесі; **Оспанов С.Р.**, а.ш.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА құрметті мүшесі; **Олейченко С.И.**, а.ш.ғ.д., проф.; **Кененбаев С.Б.**, а.ш.ғ.д., проф., ҚР АШҒА академигі; **Омбаев А.М.**, а.ш.ғ.д., проф.; **Молдашев А.Б.**, э.ғ.д, проф., ҚР ҰҒА құрметті мүшесі; **Сагитов А.О.**, б.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі; **Сапаров А.С.**, а.ш.ғ.д., проф., ҚР АШҒА академигі; **Балгабаев Н.Н.**, а.ш.ғ.д., проф.; **Умирзаков С.И.**, т.ғ.д, проф.; **Султанов А.А.**, в.ғ.д., проф., ҚР АШҒА академигі; **Жамбакин К.Ж.**, б.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА корр-мүшесі; **Алимқұлов Ж.С.**, т.ғ.д., проф., ҚР АШҒА академигі; **Саданов А.К.**, б.ғ.д., проф.; **Сарсембаева Н.Б.**, в.ғ.д., проф.

Р е д а к ц и я к е ñ е с і:

Fasler-Kan Elizaveta, Dr., University of asel Switzeland; **Koolmees Petrus Adrianus**, Prof. Dr., Utrecht University, The Netherlands; **Babadoost-Kondri Mohammad**, Prof., University of Illinois, USA; **Yus Aniza Binti Yusof**, Dr., University Putra, Malaysia; **Hesseln Hayley Fawn**, As. Prof., University of Saskatchewan, Canada; **Alex Morgounov**, Pr., International Maize and Wheat Improvement Center Turkey; **Андреш С.**, Молдова Республикасы ҰҒА академигі; **Гаврилюк Н.Н.**, Украина ҰҒА академигі; **Герасимович Л.С.**, Беларусь Республикасының ҰҒА академигі; **Мамедов Г.**, Азербайджан Республикасының ҰҒА академигі; **Шейко И.П.**, Беларусь Республикасының ҰҒА академигі; **Жалнин Э.В.**, т.ғ.д., проф., Ресей; **Боинчан Б.**, а.ш.ғ., проф., Молдова Республикасы.

Главный редактор

Есполов Т.И.,

доктор эконом. наук, проф.,
вице-президент и академик НАН РК

Редакционная коллегия:

Байзаков С.Б., доктор эконом. наук, проф., академик НАН РК (заместитель главного редактора); **Тиреуов К.М.**, доктор эконом. наук, проф., член-корр. НАН РК (заместитель главного редактора); **Елешев Р.Е.**, доктор техн. наук, проф., академик НАН РК; **Рау А.Г.**, доктор техн. наук, проф., академик НАН РК; **Иванов Н.П.**, доктор ветеринар. наук, проф., академик НАН РК; **Кешуов С.А.**, доктор техн. наук, проф., член-корр. НАН РК; **Мелдебеков А.**, доктор сельхоз. наук, проф., академик НАН РК; **Чоманов У.Ч.**, доктор техн. наук, проф., академик НАН РК; **Елюбаев С.З.**, доктор сельхоз. наук, проф., член-корр. НАН РК; **Садыкулов Т.**, доктор сельхоз. наук, проф., член-корр. НАН РК; **Сансызбай А.Р.**, доктор сельхоз. наук, проф., член-корр. НАН РК; **Умбетаев И.**, доктор сельхоз. наук, проф., член-корр. НАН РК; **Оспанов С.Р.**, доктор сельхоз. наук, проф., Почетный член НАН РК; **Олейченко С.И.**, доктор сельхоз. наук, проф.; **Кененбаев С.Б.**, доктор сельхоз. наук, проф., академик АСХН РК; **Омбаев А.М.**, доктор сельхоз. наук, проф.; **Молдашев А.Б.**, доктор эконом. наук, проф., Почетный член НАН РК; **Сагитов А.О.**, доктор биол. наук, академик НАН РК; **Сапаров А.С.**, доктор сельхоз. наук, проф., академик АСХН РК; **Балгабаев Н.Н.**, доктор сельхоз. наук, проф.; **Умирзаков С.И.**, доктор техн. наук, проф.; **Султанов А.А.**, доктор ветеринар. наук, проф., академик АСХН РК; **Жамбакин К.Ж.**, доктор биол. наук, проф., член-корр. НАН РК; **Алимкулов Ж.С.**, доктор техн. наук, проф., академик АСХН РК; **Саданов А.К.**, доктор биол. наук, проф.; **Сарсембаева Н.Б.**, доктор ветеринар. наук, проф.

Редакционный совет:

Fasler-Kan Elizaveta, Dr., University of asel Switzeland; **Koolmees Petrus Adrianus**, Prof. Dr., Utrecht University, The Netherlands; **Babadoost-Kondri Mohammad**, Prof., University of Illinois, USA; **Yus Aniza Binti Yusof**, Dr., University Putra, Malaysia; **Hesseln Hayley Fawn**, As.Prof., University of Saskatchewan, Canada; **Alex Morgounov**, Pr., International Maize and Wheat Improvement Center Turkey; **Андреш С.**, академик НАН Республики Молдова; **Гаврилюк Н.Н.**, академик НАН Украины; **Герасимович Л.С.**, академик НАН Республики Беларусь; **Мамедов Г.**, академик НАН Республики Азербайджан; **Шейко И.П.**, академик НАН Республики Беларусь; **Жалнин Э.В.**, доктор техн. наук, проф., Россия; **Боинчан Б.**, доктор сельхоз. наук, проф., Республика Молдова.

Известия Национальной академии наук Республики Казахстан. Серия аграрных наук.

ISSN 2224-526X

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы)

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан № 10895-Ж, выданное 30.04.2010 г.

Периодичность 6 раз в год

Тираж: 300 экземпляров

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219-220, тел. 272-13-19, 272-13-18

<http://nauka-nanrk.kz/agricultural.kz>

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2017

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75

Chief Editor

Espolov T.I.,

Dr. economy. Sciences, prof.,
Vice President and member of the NAS RK

Editorial Board:

Baizakov S.B., Dr. of economy sciences, prof., academician of NAS RK (deputy editor); **Tireuov K.M.**, Doctor of Economy Sciences., prof., corresponding member of NAS RK (deputy editor); **Eleshev R.E.**, Dr. Of agricultural sciences, prof., academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan; **Rau A.G.**, Dr. sciences, prof., academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan; **Ivanov N.P.**, Dr. of veterinary sciences, prof., academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan; **Kesha S.A.**, Dr. sciences, prof., corresponding member. NAS RK; **Meldebekov A.**, doctor of agricultural sciences, prof., academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan; **Chomanov U.Ch.**, Dr. sciences, prof., academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan; **Yelyubayev S.Z.**, Dr. of agricultural sciences, prof., corresponding member. NAS RK; **Sadykulov T.**, Dr. Farm. Sciences, prof., corresponding member. NAS RK; **Sansyzbai A.R.**, doctor of agricultural sciences, prof., corresponding member. NAS RK; **Umbetaev I.**, Dr. Farm. Sciences, prof., corresponding member. NAS RK; **Ospanov S.R.**, Dr. agricultural sciences, prof., Honorary Member of the National Academy of Sciences of Kazakhstan; **Oleychenko S.N.**, Dr. Of agricultural sciences, prof.; **Kenenbayev S.B.**, Dr. Agricultural sciences, prof., academician of the Academy of Agricultural Sciences of Kazakhstan; **Ombayev A.M.**, Dr. Agricultural sciences, Prof.; **Moldashev A.B.**, Doctor of Economy sciences, prof., Honorary Member of the National Academy of Sciences of Kazakhstan; **Sagitov A.O.**, Dr. biol. sciences, Academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan; **Saparov A.S.**, Doctor of agricultural sciences, prof., academician of the Academy of Agricultural Sciences of Kazakhstan; **Balgabaev N.N.**, the doctor agricultural sciences, Prof.; **Umirzakov S.I.**, Dr. Sci. Sciences, Prof.; **Sultanov A.A.**, Dr. of veterinary sciences, prof., academician of the Academy of Agricultural Sciences of Kazakhstan; **Zhambakin K.J.**, Dr. of biological Sciences, prof., corresponding member of. NAS RK; **Alimkulov J.C.**, Dr. of biological sciences, prof., academician of the Academy of Agricultural sciences of Kazakhstan; **Sadanov A.K.**, Dr. of biological Sciences, Prof.; **Sarsembayeva N.B.**, Dr. veterinary sciences, prof.

Editorial Board:

Fasler-Kan Elizaveta, Dr., University of Basel Switzerland; **Koolmees Petrus Adrianus**, Prof. Dr., Utrecht University, The Netherlands; **Babadoost-Kondri Mohammad**, Prof., University of Illinois, USA; **Yus Aniza Binti Yusof**, Dr., University Putra, Malaysia; **Hesseln Hayley Fawn**, As. Prof., University of Saskatchewan, Canada; **Alex Morgounov**, candidate of agricultural sciences, International Maize and Wheat Improvement Center Turkey; **Andresh S.**, academician of NAS of Moldova; **Gavriluk N.N.**, academician of NAS of Ukraine; **Gerasimovich L.S.**, academician of NAS of Belorussia; **Mamadov G.**, academician of NAS of Azerbaijan; **Sheiko I.P.**, academician of NAS of Belorussia; **Zhalnin E.V.**, Dr. of technical sciences, professor, Russia, **Boinchan B.**, doctor of agricultural sciences, prof., Moldova.

News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Agrarian Sciences.

ISSN 2224-526X

Owner: RPA "National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan" (Almaty)

The certificate of registration of a periodic printed publication in the Committee of Information and Archives of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan N 10895-Ж, issued 30.04.2010

Periodicity: 6 times a year

Circulation: 300 copies

Editorial address: 28, Shevchenko str., of.219-220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19, 272-13-18,
<http://nauka-nanrk.kz/> agricultural.kz

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2017

Address of printing house: ST "Aruna", 75, Muratbayev str, Almaty\

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF AGRICULTURAL SCIENCES

ISSN 2224-526X

Volume 2, Number 38 (2017), 98 – 103

A. Abdikadirova

Committee of Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan,
Astana, Kazakhstan

**WAYS OF MODERNIZATION OF STATE SUPPORT
OF THE AGRICULTURAL COMPLEX**

Abstract. The article suggests ways to modernize the state support of the agro-industrial complex.

Keywords: Agro-industrial complex, economy, modernization of state support.

ЭОК 338

А. Абдикадирова

ҚР БҒМ Ғылым комитеті, Астана, Қазақстан

**АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ
МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУ ЖОЛДАРЫ**

Аннотация. Мақалада агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдаудың модернизациялау жолдарының нұсқалары келтірілген.

Түйін сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, экономика, мемлекеттік қолдауды модернизациялау.

Кіріспе. Агроөнеркәсіптік кешеннің тұрақты дамуы үшін кластерлеу мен инновациялық технологияларды кең қолдануды ынталандыру саясаты - азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып саналатын мемлекеттің басты стратегиялық мақсаттарының бірі. Мемлекет азық-түлік нарығын құқықтық, әкімшілік және экономикалық реттеу мен қолдау үдерісінде агроөнеркәсіптік кешен секторларын реформалау мен қайта жаңғыртуға да, азық-түлік тауарларын өндіру мен пайдалану да бағытталған біраз шаралар атқарылғанмен, бұл шаралар, әсіресе, кластерлік-инновациялық саясатқа қатысты, тиімсіз болып келеді.

Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдаудың экономикалық тиімділігі ауыл шаруашылығы кәсіпорындары қызметінің соңғы нәтижесінде көрінуі тиіс. Сонымен қатар, мемлекеттік құралдарды тарату және қолдану «мөлдірлігі» принципін сақтауы тиіс, яғни осы құралдардың мақсатты емес, сондай-ақ тиімді еместігіне қатаң бақылауды сақтауы тиіс.

Қазақстан Республикасының халқы үшін ет және сүт сияқты түпкілікті халық қолданатын өнімдердің тарихи дамуы, мәдениеті күшіне тамақтанудың маңызды, басым өнімдері болып табылады. Талдау көрсеткендей, оларды тұтыну осы өнім берулерді тұтынудың үштен біріне төмендеді. Ол бағаларды көп еселік қымбаттау күшінен және малдардың басын төмендеуінен, сондай-ақ сүтті сауумен болады.

Материалдар мен әдістемелер. Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында, ет өнеркәсібіндегі сарапшылардың пікірі бойынша, ІҚМ жетіспеушілігі – 6 млн. бас, қойлар – 18 млн. бас болады – бұл, экономистердің есебі бойынша агроөнеркәсіптік кешеннің дамуына бөлінетін субсидиялардың жеткізгіліксіз болуына байланысты, бұны шетел тәжірибесі де растайды. Мысалға, қазіргі кезде шет елдерінде тура мемлекеттік төлемдердің міндеті – өндірісті ынталандыру емес, ол бағалардың паритеті тұжырымдамасының табыстап және өмір сапасы паритетінің тұжырымдамасына ауысумен байланысты фермерлер табыстарының деңгейін қолдау болып табылады. Осы шешімді шешкен кезде жалпы мақсат – қалалықпен салыстырғанда ауыл халқының табысының салыстырмалы паритетін қолдау іске асырылады. Табыстарды осындай қолдаудың ерекше формаларының бірі фермерлер, жетекші шаруашылықтар үшін жағымсыз жағдайда – солтүстік немесе таулы аудандарда арнайы дотация болып табылады.

Қазақстан экономикасын реформалау соңғы онжылдықта мал шаруашылығында, әсіресе, сүтті мал шаруашылығы жағдайында жалпы экономикалық дағдарысқа әкелді. Жағымсыз сапалы және сандық өзгерістер сүт саласының негізгі құрамдас бөліктерін – малды өндіру, малдарды жемдеу және күту, еңбекті қажет ететін үдерістерді механизациялау, сүт өнімдерін қайта өңдеу және сату сияқтыларды қамтыды. Реформа басталуымен сүтті сатып алу бағасы және сүт өнімдерінің бөлшектік бағасы арасында құрылған диспаритет ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын айтудың балама нарықтарын іздеуге мәжбүрледі.

Сүт тасығыш машиналардан құйма сүтті сату күрт кеңейтілді, бір мезгілде көптеген ауыл шаруашылығы кәсіпорындары сүтті қайта өңдеудің өзіндік базасын құра бастады, ол ауылдық тауар өндірушілері мен сүт зауыттары арасындағы өзара қарым-қатынастарының жүйесін бұзды.

1990 жылы республикада тәулігіне сүтті қайта өңдеудің 2631 тонна қуаттылығымен 57 ірі сүт комбинаттары жұмыс істеді. Өндірістік қуаттылықтарды пайдалану 105-110% құрады. Ал 2010 жылы – сүтті қайта өңдеу бойынша 265 кәсіпорын, соның ішінде 109 ірі және орта кәсіпорын (олардың қуаттылығы сүтке қайта есептегенде бір ауысымда 5774,3 тонна) жұмыс істеді.

Сүттің сандық және сапалық қасиеті бәрінен бұрын малдың сүттілік өнімділігіне байланысты болады.

Сүт кешенінде біріктіру қажеттілігі қазіргі кезде нарық талабын анықтайды. Оны сақтаудың шектеулі мерзімінен сүт өнімдерінің жетіспеушілігі импорттық сатып алулармен өтелмейтін болады. Мал шаруашылығына бірігу салалық одақтар мен ассоциацияларды ұйымдастыру негізінде жүзеге асырылады, олар қызмет түріне қарай тығыз байланысты субъектілер мүддесін біріктіреді: ауыл шаруашылығы өндірушілер (соның ішінде халықтың жеке қосалқы шаруашылығы), қайта өңдеуші кәсіпорындар, сауда, сервистік және басқа да ұйымдар.

Мысал ретінде Сүт өндірушілері және сүт өнімдері ассоциациясы жұмыс тәжірибесін келтіруге болады, оған Қарағанды облысы сүт өнеркәсібіне күрделі салымдар сомасының негізгі бөлігі келеді. Ассоциация құрамына облыстың 8 сүтті қайтаөңдеу кәсіпорындары кіреді, олармен 2010 жылы ауыл шаруашылығы өндірушілерінен 25 мыңнан астам тонна сүт дайындалды. Осы жылы Ассоциация кәсіпорындарымен сүт өнімдері, сүтке қайта есептегенде 3,5 млрд. теңге сомасына шамамен 50 мың тонна сүт шығарылады.

Сатылас біріктіруді дамыту Ақмола облысы Щучье ауданы «Есіл-Агро» ЖШС оң нәтижелер береді. Агрофирма ауыл шаруашылығы дақылдарының шамамен 40 мың гектарын егеді, соның ішінде 30,0 мың га. дәнді (75%) және 5 мың га. майлы (12,5%) дақылдар. Алдыңғы кәсіпорындар он түрлі тәулігіне 10 тонна сүт өнімдерін шығарады: зарасыздандырған сүт, қаймақ, айран, ірімшік, сары май және т.б. кәсіпорынның жобалық қуаттылығына шығуымен шығарылатын өнімнің көлемі 2,5 есеге ұлғаяды; ассортимент – өнімнің 25-30 түріне дейін. Серіктестіктің әрбір алты АШӨ ішінен оның дайындық пункттері құрылған. Сауылатын көп малы бар, олардың төртеуінде салқындатқыш танктері бар. Жұмыс істейтін бағыт бойынша сүт тасығыштар күніне екі рет ауылдан зауытқа шикізатты жеткізеді.

Агрофирмалардың АШӨ бірінің аймағында Ауыл шаруашылығы министрлігінің қолдауы кезінде 1200 бас сауылатын малға сүт кешендерін салу басталатын болады, онда бір сиырдың өнімділігі тәулігіне 20-25 литр сүт жоспарланған. Сонымен қатар, сүт кешені зауыты шикізатта қажеттілігін толығымен қамтамасыз етуге және тәулігіне 25 тоннаға дейін талап етілетін ассортиментте дайын өнімдерді шығаруға қабілетті.

Қазіргі кезде, ауыл шаруашылығы тауар өндірушілері мен сүт өнеркәсібі кәсіпорындары арасында белгілі қайшылықтар бар. Біріншілер сүтті өндіру көлемін барынша ұлғайтуда және ақшалай қаражаттарды алуда мүдделі, ал қайта өңдеушілер – қайта өңдеуге түсетін сүттің негізгі компоненттерінің үлесті салмағының өсуін көздейді, өйткені өндіріс тиімділігі, сүт өнімдерінің саны мен сапасы компоненттер құрамына байланысты.

Біріктірілетін құрылымдар қатысушыларының жалпы мүдделігін қамтамасыз ету мақсатында олардың өзара қарым-қатынасы жүйесінің келесі нұсқалары ұсынылады.

1 нұсқа. Біріктіру (интеграция) қатысушылары арасында сатылған өнім үшін өзара есеп айырысу екі кезеңде жүргізіледі. Ең алдымен әрбір кәсіпорын үшін (ауыл шаруашылығы, қайта өңдеуші, сауда) агроөнеркәсіптік қаржылық топтардың бірыңғай жүйесіне жеткізілетін, сатылатын өнімдерін сатудың келісілген минималды бағалары анықталады. Осы бағалар кепілдік сатып алу бағаларынан төмен болмауы тиіс және ережеге сай, өнім мен нормативтік табыстылығының әрбір түрі бойынша ауданда (аудандар, облыстар тобында) қалыптасқан шығын деңгейінде есептеледі. Бағаларды шикізат сапасын, тапсыру мерзімдерін және басқа да факторларды есепке алумен саралауға болады. Кезеңмен нақтыланатын және түзетілетін аталған бағалар бойынша әрбір қатысушының алдын ала табысы қалыптасады. Екінші кезеңде жылдық соңғы өнімді сатқаннан кейін қосымша алынған табыстың соңғы көлемі анықталады, ол онымен әзірленген пропорциялар (критерийлер) бойынша серіктестер арасында бөлінеді. Сонымен қатар, Басқарушы кеңесінің (директорлар) өкімі бойынша, қаражаттардың бір бөлігі қажетті қосымша өндірістік қуаттылықтарды құру немесе қолданыстағыларды жаңарту, басқа да шұғыл мәселелерді шешу үшін агроөнеркәсіптік қаржылық топтардағы басты компаниялардың есеп-шотына жіберілуі мүмкін.

2 нұсқа. Біріктірілген компанияның барлық кәсіпорындары бір ағза ретінде жұмыс істейді және әрбіреуінің табысы жалпы соңғы өнімді сату аралық бағаларды қолданусыз шамасына қарай қалыптасады. Барлық өзара есеп айырысулар басты компаниялардың есептік есеп-шоттарының көмегімен жүзеге асырылады. Алынған табысты бөлу біріктірудің қатысушы кәсіпорындары арасында алдын ала белгіленген пропорциялары бойынша болады.

3 нұсқа. Серіктестер арасындағы экономикалық өзара қарым-қатынастар механизмі, құндық емес, көбінесе табиғи, заттық сипатта болған. Мысалы, сүтті өндіру және қайта өңдеу, дайын өнімдерді шикізатты өндірушілер мен қайта өңдеуші кәсіпорындар арасында алдын ала белгілі критерийлер бойынша бөлу, басты компания көмегімен жеке-жеке немесе ұйымдастырылған түрде әрбір кәсіпорынның соңғы өнімдерін сату.

Барлық жағдайда біріктірілген құрылымның басқарушы (директорлар) кеңесі өз қатысушылары арасында экономикалық өзара қарым-қатынастардың нақты нұсқасын пайдалану туралы өзіндік шешімді қабылдайды.

Серіктестердің өзара қарым-қатынастарын реттеудегі басты шарт соңғы нәтижесінде олардың жеке салымдарын анықтау болып табылады. Холдинг түріндегі біріктірілген құрылымдардың қызмет ету механизмі ұйымдастыру және экономикалық реттегіш жүйелері және оларды қолдану ережелері арқылы өзі және басқару органдары арасында қалыптастыру қатысушыларының өзара әрекет ету тәртібін білдіреді (сурет). Олардың қызмет етуіндегі экономикалық механизмдегі негізгі элементтер бірлестіктің уәждері мен мақсаттарын анықтау және экономикалық, шаруашылық талаптарға сәйкес ұйымдастырушылық-құқықтық құрылымын дұрыс таңдау, барлық қатысушылар мүдделерін есепке алумен шарттар талаптарын өндіріп шығару және фирма ішілік пен өндіріс ішілік есептегі принциптерде толық шаруашылық және заңды дербестігінде олардың өзара қарым-қатынасының басымдылығын қамтамасыз ету, меншік иесінің қатынасы, қызмет бағдарламасын қалыптастыру, ағымдағы қаржыландыру және инвестициялар, материалдық-техникалық базасын дамыту, маркетинг және басқару жүйесі, табысты бөлу және ынталар, ауылды және т.б. дамытудың әлеуметтік саласы, бағаның құрылуы механизмдерін, тарифтер мен өзара есеп айырысу жүйелерін әзірлеу, аралық өнімдерді алмастыру барысында бөлу қатынастары механизмдерін анықтау және соңғы өнімді сатудан табысты бөлу, өз қызметі нәтижесіне және барлық корпорацияға барлық қатысушылардың материалдық мүдделігі мен экономикалық жауапкершілігін қамтамасыз ету болып табылады.

Соңғы өнімді сатудан түскен табыстарды қатысушылар тек баға арналарымен ғана емес, сонымен қатар, басты ұйымдардың орталық қорлары арқылы да алуға болады. Холдингтік қалыптастыру

Агро холдингтердің қызмет етуіндегі экономикалық механизмдер моделі (автормен құрастырылған)

бір-бірінен ұйымдастыру-шаруашылық сан алуандығымен, өңірдегі нақты жайдың анықталуымен, басқарудың әкімшілік органдарының шешімімен, инвесторлар мүмкіндіктерімен (интеграторлармен), шикізат нарығының жағдайымен және дайын өнімдерін сатып алумен ерекшеленеді.

Агроөнеркәсіптік кешенде біріктірілген корпоративтік құрылымдар жауапкершілігі шектеулі серіктестігі (ЖШС) нысанында жеке түрде кәсіпкерлердің бастамасы бойынша құрылады және олардың қызметі ешкіммен бақыланды. Акционерлік қоғамдар және жауапкершілігі шектеулі серіктестер туралы қолданыстағы заңдар біріктірілген үдерістің ерекшеліктерін есепке алмайды. Олар заңды тұлғалардың жиынтығына ортақ қызмет көрсетуін қарастырмайды және өндірістің бірыңғай технологиялық циклі қатысушыларының экономикалық қатынастарын және соңғы өнімді сатуды, ауыл шаруашылық кәсіпкерлермен және жарғылық капиталға енген шартты жер үлестерінің меншік иелерімен, ортақ иелерімен, жергілікті билікті басқару органдарымен және т.б. инвесторлардың өзара қарым-қатынасын реттемейді.

Біздің ойымызша, АӨК мал шаруашылығы саласында қазақстандық біріктірілген құрылымдарының ұйымдастырушылық-құқықтық мәртебесі әлемдік тәжірибеде қалыптасқан корпоративтік басқару және шаруашылықты жүргізу жүйесіне сәйкес келуі тиіс. Сонымен қатар, ойдағыдай ашық акционерлік қоғамы нысанындағы компаниялар болып табылады, олар басқа шаруашылық субъектілермен қатынаста мүлікті басқаруда, басқа кәсіпорындарға қатысуда үлкен еркін іс-әрекеттерге ие және инвесторлар үшін аса тартымды объект болып табылады (кесте).

АӨК біріктірілген құрылымдарын акционерлік қоғамдарға қайта құрылуы заңнамалық актілерге өзгерістерді талап етеді. Сонымен қатар, акцияларды, кем дегенде кадастрлық бағалау құны бойынша өзінің шартты жер үлестерін жарғылық капиталға салған ауыл қызметкерлеріне бөлу ұтымды деп санаймыз. Жер – бұл жалғыз тірек, онда ауылда еңбеккерлерді ұстайды және ауыл шаруашылығы өндірісінің болашағына үміт береді. Сондықтан да жерді пайдалану және жер қатынастарын дамыту мәселелері астық компанияларының жұмыс істеу механизмін жетілдіруде басты болып табылады.

АӨК біріктірілген құрылымдардың қызмет етуіндегі экономикалық механизмдерінің ұсынылған модельдері*

№	Негізгі элементтер	Шаруашылықты жүргізу жүйесі		
		Қолданыстағы	Ұсынылатын	
			басты фирма	еншілес фирмалар
1	Ұйымдастыру-құқықтық мәртебесі	ЖШС	АҚ	ЖШС
2	Құрылтайшылар	Меншік иесі - инвесторлар	Меншік иелері, акционерлер	УЗД иелері
3	Жеке меншік құқығы	Заттық	Компания – заттық Акционерлер – міндетті	Пайдалану құқығы, УЗД меншік иесінің акциясы
4	Басқару әдістері	Әкімшілік-командалық	Корпоративтік стратегиялық басқару (маркетингтік, инновациялық, инвестициялық, қаржылық), корпоративтік басқару (стандарттар, кодекстер)	Жедел-шаруашылық өндірістік
5	Жоспарлау	Орталықтанған (директивті)	Стратегиялық және орта мерзімді бюджеттеу негізінде	Бизнес-жоспарлар
6	Салық салу, есеп және есептілік	Орталықтанған	Шоғырланған жүйе	Алғашқы есеп, баланс
7	Шаруашылықты жүргізу принципі	Коммерциялық	Коммерциялық есеп	Шаруашылық есеп
8	Өзара қарым-қатынасы, табысты бөлу	Меншік иесі – инвестор шешімі бойынша	Нарықтық баға бойынша	Трансферттік бағалар бойынша
9	Материалды ынталандыру	Меншік иесі – инвестор шешімі бойынша	Менеджерлер: жалақы+сыйақы Акционерлер: Дивидендтер және табыстың бір бөлігі	Қызметкерлер: жалақы+сыйақы Меншік иелері: УЗД-дивидендтер
10	Ақпарат	Жабық	БАҚ	Статоргандар

*Автормен құрастырылды.

Қазіргі жағдайда экономикада ірі корпоративтік құрылымдарды қалыптастыру жеке меншіктің шоғырлануына, қаржылық, өндірістік және өнеркәсіптік капиталды біріктіруге әкеледі. Корпорация қызметінің нәтижелілігі көбінесе дамыту стратегиясын және басқару деңгейін таңдауға байланысты. Сонымен қатар, маңызды шарт дұрыс ұйымдастыру және корпоративтік басқаруды (қаржылармен, өндірістермен, кадрлармен, жабдықтау ресурстармен, сатумен, маркетингпен, инновациялармен, жобалармен және т.б. корпоративтік құқық, корпоративтік мәдениет, тәртіп кодексі, жеке меншікті бақылау құрылымы және әдістері, есептілік стандарттары және есептілік және т.б.) үйлестіретін корпоративтік менеджментінің ғылыми принциптерін дұрыс ұйымдастыру және сақтау болып табылады.

Осылайша, минималды кепілдік бағаларды жүргізу қолданатын өнімнің тұтынуын қысқартуға әкеледі, өйткені баға жоғарлауының негізгі бөлігін сатып алушы төлейді, ол сұраныстың қысқаруына әкеледі.

Өндіріс құралына шығындарды өтеу өндірушілерді мемлекеттік қолдау шарасы болып табылады, оның мақсаты баға диспаритетін азайту, ол бірқатар авторлардың пікірі бойынша тиімді емес, ол біздің зерттеуде расталған. Елде осы шара, және реформаның алғашқы жылдары бағаларды жіберу мен қысқарту кезінде, өндіріс пен соңғы өнім құралына бағалардың қатынасы күрт нашарлаған кезде енгізілген. Құнның түсуі мен инфляция киындықтарды күшейтті, диспаритетпен байланысты проблемаларды жеңілдету үшін, үкімет тура дотация жолымен ресурстарға бағаның өсуін өтеді. Осылайша, жанар майға, газға, тыңайтқышқа бағаның өсуі өтелді. 1993 жылдан бастап жылыжайларға арналған отын мен электр энергия бойынша, құрама жем бойынша басқа да дотациялық бағдарламалар болды, элиталық тұқым шаруашылығын, асыл тұқымды мал шаруашылығын қолдау жүзеге асырылды. Электр энергияға төмендетілген тариф басқа секторларда аса жоғары тарифтер есебінен бюджеттен тікелей өтелді. Сондықтан да, республикалық та, сондай-ақ өңірлік те деңгейде, мал шаруашылығы өнімдерін өндіруді мемлекеттік реттеу шаралары нарықтық белгілердің бұрмалауына және өндірушілер жағдайын нашарлауына әкелмеді, оның орнына,

азық-түлікке сұраныстың жоғарлауына, яғни, ағымдағы сәтте азық-түлік нарығында негізгі проблемаларды шешуге көмектесті.

Одан басқа, осы жұмыста ұсынылған «жасыл» деп сипаттауға болатын қолдау түрлерін енгізу және күшейту ДСҰ ену туралы келіссөздерді ойдағыдай жүргізуіне көмектеседі, өйткені ДСҰ «жасыл дәліз» шараларына бағытталған қаражаттарды қысқартуға мәжбүрлемейді.

Осылайша, мал шаруашылығы өнімдері нарығын мемлекеттік өңірлік реттеу бағдарламалық-мақсатты сипатта болуы және өзіне қажетті ресурстарды, қойылған мақсатты іске асыру механизмі және мемлекеттің өндірушілермен және тұтынушылармен тура және кері байланысын қамтамасыз ететін басқару аппараты кіретін құқықтық, экономикалық, ұйымдастыру-әкімшілік шаралардың жиынтығын білдіруі тиіс. Сонымен қатар реттеу шешімдері мен шаралары нарықтың барабар жағдайымен және жүйелі зерттеулер нәтижелерін есепке алумен азық-түлік қауіпсіздігі деңгейімен таңдалуы тиіс.

Экономиканы индустриалды-инновациялық дамыту тұжырымдамасына сәйкес АӨК өнімдерінің өңірлік нарығын дамыту экономикалық және әлеуметтік мақсаттарды ауыстыруға, реттеу индикативтілігі мен директивтілігінің өзара байланысына, реттеу шешімдері мен механизмдерінің өзара бір-бірін толтыруына, мақсатты және өнімдік бағдарламаларға қатысуда еріктілігі мен міндеттілігінің үйлесіміне, өңірдің өзгешелігін және өңірлік азық-түліктік нарығын есепке алумен тауар өндірушілерді мақсатты мемлекеттік қолдаудың алдын ала анықталған үлесіне негізделуі тиіс. Өңірлік азық-түліктік нарықты осындай басқару және дамыту оның негізгі мақсатына қол жеткізуді қамтамасыз етуі – тамақ өнімдерінің негізгі түрлерімен өңірдегі халықты жеткілікті мөлшерде, ассортиментте және сапада қамтамасыз етуі тиіс.

Сонымен қатар, бір жағынан, биліктің мемлекеттік органдары тауар өндірушілермен, өзін-өзі реттеудің нарықтық механизмдерін бұзбай-ақ, кеңінен ұдайы өндірісті жүргізу үшін қажетті табыстылықпен қамтамасыз етуге, екінші жағынан, өңірлік азық-түліктік қауіпсіздіктің белгілі деңгейіне кепіл бере отыра, жан басылық тұтынудың ғылыми негізделген нормаларына сәйкес азық-түліктің негізгі түрлеріне нақты және экономикалық қол жетімділігін халыққа қамтамасыз етуге көмектесуі тиіс.

ӘДЕБИЕТ

- [1] КР президенті Н.Ә. Назарбаев 2012 жылғы Қазақстан халқына Жолдауы.
- [2] Толысбаев Б.С. Организация и управление производством в перерабатывающих предприятиях АПК: теория, методология, практика (на материалах Республики Казахстан): Дис. ... д.э.н. – Семипалатинск, 2005.
- [3] Алшанов Р. Экономика Казахстана за 20 лет: агропромышленный комплекс // Казахстанская правда. 28 октября 2011 г. – С. 20.
- [4] «ҚАЗАГРОӨНІМ» АҚ 2011–2020 жылдарға арналған даму Стратегиясы. – Астана, 2013.
- [5] «КазАгро» ҰБХ» АҚ баспасөз қызметі. Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау шаралары // Агроалем. – 2014. – № 2(55). – 21 б.
- [6] Юныева Р. Механизмы кредитной поддержки сельского хозяйства // Журнал АПК: экономика, управление. – Алматы, 2008. – № 9. – С. 58.

REFERENCES

- [1] Message from President N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. 2012.
- [2] Tolysbaev B. Organization and management of production in the processing enterprises of the agroindustrial complex: theory, methodology, practice (on the materials of the Republic of Kazakhstan). Thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences. Semipalatinsk. 2005.
- [3] Alshanov R. The economy of Kazakhstan for 20 years: agroindustrial complex. The Kazakh truth. October 28, 2011 C. 20.
- [4] The development strategy for 2011-2020 of JSC "AZAGRONIM". 2013.
- [5] Press Service of JSC "KazAgro". Measures of financial support for agriculture. Agroalem. 2014. N 2(55). 21 p.
- [6] Yunyeva R. Mechanisms of credit support for agriculture. Journal of Agribusiness: Economics, Management. Almaty. 2008. N 9. P. 58.

А. Абдикадирова

Комитет науки МОН РК, Астана, Казахстан

ПУТИ МОДЕРНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Аннотация. В статье предложены пути модернизации государственной поддержки агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, экономика, модернизация государственной поддержки.

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the described work has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the Cross Check originality detection service <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www:nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

<http://agricultural.kz/>

Редактор *М. С. Ахметова, Д. С. Аленов, Т. М. Апендиев*
Верстка на компьютере *Д. Н. Калкабековой*

Подписано в печать 18.04.2017.
Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать – ризограф.
17,5 п.л. Тираж 300. Заказ 1.